

Mari etniline religioon keelelis-kultuurilise analüüsi prisma

Л. А. Абукаева. Концептосфера мари́йской этнической религии. Йошкар-Ола: МарНИИЯЛИ, 2024. 364 lk.

Mis tahes etnilise rühma kultuuris on eriline koht selle religioosel komponendil. Usuliste veendumuste, ideede, rituaalide ja tavade kompleks on otseselt seotud rahva ajaloolise mineviku ja olevikuga, see mõjutab tema maailmavaadet ja psühholoogilisi omadusi. Vaatamata globaliseerumisele, ilmalikustumisele ja teadusliku maailmavaate levikule on religioosetel veendumustel ja rituaalidel paljudes kultuurivaldkondades endiselt tugev positsioon. Tuhandete aastate jooksul välja töötatud kujul esindavad nad etnilise rühma maailmavaate ja ümbritseva maailmaga suhtlemise viiside terviklikku süsteemi. Rituaale ja kombeid on hakatud tajuma rahvusliku kultuuripärandi osana ning nende järgimist pidama etniliselt oluliseks. Suureneb religioossete tegurite roll, intensiivistub usuorganisatsioonide tegevus ja tekivad uued religioossed liikumised. Neid protsesse on vaja teaduslikult hinnata ja analüüsida.

Teadusele pakuvad suurt huvi Uurali-Volga piirkonna rahvaste – maride, udmurtide ja tšuvašside – säilinud traditsioonilised (etnilised) religioonid. Olles varem kogenud õigeusu ja ateismi sügavat survet, taaselustatakse nende rahvaste religioosseid traditsioone praegu aktiivselt nii originaalsete säilinud näidete arendamise kui ka nn uuspaganlike ilmingute näol. Need religioossed süsteemid vajavad põhjalikku analüüsi tänapäevaste teaduslike meetodite ja lähenemisviisidega. Just sellisena paistab silma filoloogiateaduste doktori Ljubov Abukajeva monograafia “Mari etnilise religiooni kontseptuaalne

sfäär”, mis on koostatud V. M. Vassiljevi nimelises Mari Keele, Kirjanduse ja Ajaloo Uurimisinstituudis (Joškar-Ola). Teadusdistsipliinide kokkupuutepunktist (lingvistika, folkloristika, etnograafia, religiooniuuringud) lähtuv ning tänapäevaseid keele- ja kultuuriuuringute tulemusi arvestav raamat annab mari religioonile uue vaatenurga. Seda tõendab ka teose pealkirjas väljendi “mari etniline religioon” kasutamine varasemate väljaannete traditsiooniliste määratluste (“paganlus”, “usulised veendumused”, “eelkristlikud uskumused” jne) asemel. Uuriija keskendub mari etnilise religiooni põhimõistete tähendustele. Keelelisele ja kultuurilisele analüüsile on allutatud rahvapalvused ja teised mari folkloori žanrid, mille verbaalsetes vormides kajastuvad rahva religioosse maailmavaatelse aluse moodustavad kultuurikoodid. Need aitavad mõista mari etnilise religiooni ja mari vaadete jumalikku olemust ning avalikustada ja mõista rahva vaimseid väärtusi.

Varasematest selle valdkonna töödest erineb Ljubov Abukajeva raamat lähenemisviisi ja uurimisteema valiku poolest. Mari palvetekstide sügav analüüs ja seostamine teiste mari folkloori žanrite (laulud, loitsud, paröömiad jne) ja rituaalidega võimaldas autoril avada mõistete *jumo* ‘jumal’, *oto/kysoto* ‘püha/palvesalu’, *onapu* ‘püha/palvepuu’, *kumaltõš* ‘palve’, *perke* ‘küllus, küllus, õnn, edu, kasu, heaolu’, *šulõk* ‘tervis/elujõud/heaolu/õnn’, *serlagõš* ‘kaitse/halastus’ tunnuseid. Nende mõistete uurimisele on pühendatud eraldi peatükid.

Raamat algab sissejuhatusega, järgneb teoreetiline osa, milles käsitletakse mari palveid keelekultuurilise analüüsi objektina. Autor defineerib uurimistöö seisukohalt olulised terminid, näiteks mõiste, kultuurikood, mari etniline religioon jne. Teadlase sõnul on kohane nimetada maride usulist süsteemi “mari etniliseks religiooniks”; see määratlus sobib maride usu ajaloo kõigi perioodide tähistamiseks. Analüüsinud palvetekste, tuvastab Abukajeva neis iidised mütoloogilised koodid ning kristluse mõjul ja sotsiaal-ajalooliste protsesside tulemusena ilmunud koodid. Autor kirjutab: “...mari etnilise religiooni kultuurikoodide süsteem on endiselt üks mari etnilise rühma väärtusorientatsioonide alustalasid. Kuna aga mari etniline religioon ei ole sotsiaalses ja vaimses sfääris domineeriv, kaotavad mõned kultuurikoodid oma selguse.” Ta juhib tähelepanu sellisele pakilisele küsimusele nagu palvetekstide kaasajastamine: tänapäeva reaalsus nõuab uusi palveid. Pühade tekstide moonutamise vältimiseks ning traditsioonide ja uuenduste vaheliste vigade ja vastuolude vältimiseks soovitab ta vaimulikel “kasutada universaalse iseloomuga kirjeldavaid väljendeid”, sest uute elementide tutvustamine nõuab “tähelepanelikku ja ettevaatlikku käsitlemist, kõrget eruditsiooni ja keelelist intuitsiooni”.

Teises peatükis uuritakse üht mari religiooni olulisemat mõistet, jumala (*jumo*) mõistet, mis on universaalne kõikides uskudes. Autor analüüsib sõna tähendust, sisemist vormi ja etümoloogiat, selle mõiste peegeldust palvetes, rahvalauludes, loitsudes ja paröömiates. Palvete tekstid võimaldasid autoril määratleda mari panteoni tegelaste vastutusala ja tegusid, vastata küsimusele jumalate arvu kohta, näidata nende hierarhiat ja omavahelisi suhteid

ning esile tuua *Jumo* olulisi omadusi. Huvitav on Abukajeva tähelepanek, et hoolimata arvukate panteonide olemasolust, mille tegelasi iga palve alguses mainitakse, rõhutatakse nende ühtsust ja lahutamatust, pöördudes jumalate hulga poole kui ühe olendi poole.

Samuti on väärtuslik uurija märkus, et maride uskumustes säilitasid mõned panteoni (*vodõš*) tegelased zoomorfse välimuse (hirved). Teatavasti oli hirv iidsete jahimeeste silmis püha loom. Autori sõnul on palvetekstid väga esinduslik allikas mari etnilise religiooni jumala mõiste analüüsimiseks: *Jumo* ilmneb neis kui “kõrgeim jõud, mis annab elu, pakub tervist, pikaeealisust, turvalisust, on igasuguste materiaalsete hüvede andja, rõõmu allikas”. Väär- tuslikku teavet pakuvad ka nõiasõnad, milles “kajastub maailma religioosse pildi fragment, mis ei avaldu teistes folkloorižanrites”.

Kolmas peatükk on pühendatud iga etnilise religiooni jaoks olulise “püha/ palvesalu” mõiste analüüsile. Autor annab teavet mari pühade hiite kohta 18.–21. sajandi allikates, uurib selle mõiste leksikograafilist kujutamist, kajastumist palvetekstides ja hiitega seotud keeldude süsteemi. Palvete analüüsi põhjal näitab Abukajeva hiite sakraalse ruumi korraldust, neis toimuvate sakraalsete toimingute järjekorda ja tähendust. Tema järeldused viitavad, et maride religioosses maailmavaates on püha salu “koht, kus jumalad palvete ajal viibivad; koht inimese ja Jumala rituaalseks suhtluseks; koht, kus jumalatele kingitusi tuuakse; sümboolne kehastus kohast, mille kaudu antakse küllust, viljakust, sigivust ja heaolu; mille kaudu tagatakse elu jätkumine, usklike ühtsus ja ühiskonna areng”.

Neljandas peatükis käsitletakse teist mari religiooni olulist kontseptsiooni, nimelt “püha/palvepuu”. Selles analüüsitakse allikates leiduvat teavet pühade puude kohta, sõna *onapu* leksikograafiat, mõiste peegeldust rahvapalvetes ja teistes folkloorižanrites. Autor näitab ka püha puu sümboolselt olulisi funktsioone salus ja sellega seotud riitusi. Analüüsitud materjal näitab, et “*onapu* multifunktsionaalsus ja polüseemia rõhutavad selle vaimset tähtsust. *Onapu* tagab ühenduse säilimise maise ja taevase, inimliku ja jumaliku, *Jumo*, kultuse teenijate ja kummardajate vahel, usklike ühtsuse, nende usus tugevnemise”.

Järgmises peatükis, mis on pühendatud *kumaltõši* ‘palve’ mõistele, antakse mõistete “ohverdus” ja “palve” terminoloogilised definitsioonid, vaadeldakse mari palvete tüpoloogiat, nende vorme, esitamise aega ja eesmäärke, analüüsitakse sõna *kumaltõši* leksikograafilisi esindajaid ja selle mõiste peegeldust palvetes. Palvetekstid võimaldasid autoril uurida palvete läbiviimise järjekorda: töotuspalve, ettevalmistus, eelrituaalid, rituaalsed toimingud salus, samuti vaagida ohvriandide koostist ja nende jumalustele esitamise järjekorda (toiduained, joogid, loomad, asjad, mündid, küünlad jne). Abukajeva sõnastab pühades saludes sooritatud palvete eesmärgi: “Jumaluste tähelepanu äratamine, inimeste ja jumalate vahelise kokkuleppe kinnitamine, nende toetuse tundmine, igasuguste hüvede ja kaitse saamine, tänulikkuse väljendamine, ümbritseva maailmaga ühtsuse tunnetamine, ühtsus etnilise kogukonna

sees, jumalikes tegudes osalemise kogemine, kuuluvus ühtsesse tervikusse, loodusjõudude harmoonia säilitamine, inimeste elu loodusega ühendavate iidsete traditsioonide ja korralduste järgimine.”

Järgmised kolm peatükki uurivad mõisteid *perke* (küllus, küllus, õnn, edu, headus, heaolu), *šulõk* (tervis/elujõud/heaolu/õnn) ja *serlagõš* (kaitse/halastus) ja nende kujutamist palvetes. Kokkuvõttes sõnastatakse uuringu peamised järeldused, märkides: “Mari etnilise religiooni põhimõisted paljastavad mari vaadete iseärasused jumaliku olemuse kohta, võimaldades meil mõtestada ja lähemale jõuda rahva vaimsete väärtuste mõistmisele.” Lisas on tabelid mari panteoni jumaluste ja neile kuuluvate ohvriandide loeteludega.

Kõnealune väljaanne on väga väärtuslik nii teaduslikust kui ka praktilisest vaatepunktist. Esmakordselt uuritakse mari pärimuslikku religiooni keelelis-kontseptuaalsest aspektist ning viiakse läbi mari palvete keelelis-kultuuriline analüüs. Need pakuvad võrdlevat materjali sarnaste uuringute jaoks teiste rahvaste religioossete süsteemide kohta. Autori empiiriline materjal, leiud ja järeldused on väärtuslikud ka maride etnilise religiooni olemuse etnograafilise mõistmise seisukohast. Need on olulised ka usundiuurijatele, paljastades mari religiooni alusaspekte ja arengu tänapäevaseid suundumusi. Üldiselt kujutab vaadeldav raamat endast omamoodi mari etnilise religiooni entsüklopeediat. Selles on populaarne maailmanägemine, maailmavaade ja filosoofia seotud teadusliku diskursusega, mis võimaldab lugejatel mõista mari religiooni olemust. Seega on raamat kasulik mitte ainult teadlastele, vaid ka vaimulikele ja tavalistele mari usklitele.

TÄNUSÕNAD

Arvustus on kirjutatud Venemaa Teaduste Akadeemia IEI Ufa föderaalse uurimiskeskuse riikliku ülesande nr 1024031800139-2-6.5.1 “Löuna-Uuralite ja Uuralite rahvad: etnokultuuriline pärand tänapäeva reaalsuses” raames.

Ranus Sadikov
ajalooteaduste doktor,
R. G. Kuzejevi-nimelise Etnoloogiliste Uuringute Instituudi etnograafia osakonna juhtivteadur
<https://orcid.org/0000-0003-4200-2568>
kissapi@mail.ru